

(протікання самого процесу навчання). Ці процеси взаємопов'язані: організація навчального процесу може сформувати позитивну мотивацію навчання, від мотивації ж навчання студентів залежить вибір методів і способів педагогічного впливу на них. Найвищим ступенем прояву пізнавальної самостійності справедливо вважаємо творчу самостійність, дослідженню якої збираємось присвятити наступні публікації.

Література

1. Бенера В.Є. Формування пізнавальної самостійності в майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів засобами інтелектуальної гри: Дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / Національний педагогічний ун-т ім. М.П. Драгоманова. — К., 2002. — 243 с.
2. Князян М.О. Самостійно-дослідницька діяльність майбутніх учителів іноземних мов: теорія і практика: [Монографія]. — Ізмаїл: Сміл, 2006. — 242с.
3. Нильсон О.А. Теория и практика самостоятельной работы учащихся. — Таллин, 1976.
4. Klink J. Studium zwischen Planung and Treiheit, 1969. — 182 p.
5. Lanier J., Little J. Research of Teacher Education // Wittrock M(Ed.), Handbook of Rechearch on Teaching. — New York : Macmillan. — 1986. — P. 527 — 569.
6. The European Dimension in Education: A Statement of the UK Government's policy and Report of Activities Undertaken to Implement the EC Resolution of 24 May 1988 on the European Dimension in Education. — London: Department of Education and Science, February 1991. — 23 p.

Н.Ю.Дуднік

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА АКТИВНОСТІ У ПРОФЕСІЙНОМУ САМОВИХОВАННІ СТУДЕНТІВ I-V КУРСІВ ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

В статъе рассматриваются динамические изменения активности будущих учителей в профессиональном самовоспитании на протяжении всего периода обучения в университете.

The article describes the development of future teachers' activity in the process of selfeducation from first to last course of the university.

Проблема удосконалення якості підготовки високопрофесійних фахівців завжди була і залишається однією з

найактуальніших для вищої школи. Зростання ролі людського фактора в усіх галузях виробництва обумовлює підвищення вимог не лише до змістового, але й до особистісного компонента підготовки майбутніх спеціалістів. У першу чергу, це стосується студентів педагогічних університетів, покликаних вирішувати кадрові проблеми в країні. Завдання вищої педагогічної школи полягає в тому, щоб ще під час навчання сформувати у майбутнього вчителя прагнення пізнати особливості своєї особистості, усвідомити свої сильні та слабкі сторони, навчитися поважати себе. Організуючи навчально-виховну діяльність у вищих педагогічних закладах освіти, потрібно пам'ятати слова В.О.Сухомлинського: “Лише за умови активної участі майбутніх вчителів в процесі власного виховання можна говорити про ефективність професійної підготовки студентів” [3, с. 602].

Проблема організації самовиховання особистості хвилювала багатьох вчених. На думку багатьох з них (А.І.Афанасьєвої, Г.Є.Глезермана, Ю.Я.Злотникова, С.М.Ковальова), самовиховання пов'язане з суспільним ідеалом, з соціальними та індивідуальними цінностями; І.А.Донцов розглядає самовиховання як вид самоставлення особистості, культивування нею самої себе; А.Я.Арет, А.І.Кочетов, Л.І.Рувинський пропонують розуміти самовиховання як особливий вид діяльності, спрямований на самопізнання, розвиток позитивних і подолання негативних якостей і саморозвиток. Питаннями підвищення ефективності самовиховання студентської молоді займалися Т.А.Бачинська, Р.С.Гариф'янов, Ф.Є.Гариф'янов, С.О.Даньшева, Н.І.Дудіна, О.Г.Кучерявий, В.А.Лозовой, О.М.Пехота; особливості професійного самовиховання майбутнього вчителя досліджували С.Б.Єлканов, М.М.Фіцула та інші.

Самовиховання є невід'ємним елементом цілісної системи діяльності особистості в процесі її професійного розвитку. В нашому дослідженні ми погоджуємось з точкою зору С.Б.Єлканова, який вважає, що самовиховання – це свідомою робота людини “над вдосконаленням своєї особистості як професіонала: адаптація своїх індивідуально-неповторних особливостей до вимог педагогічної діяльності, постійне підвищення професійної компетентності та безперервне вдосконалення ідейно-моральних та інших соціальних якостей особистості” [1, с. 7].

Мета даної статті полягає в дослідженні та порівнянні рівнів активності майбутніх учителів (студентів молодших та старших курсів педагогічного університету) у професійному самовихованні.

Відповідно до мети були сформульовані завдання дослідження: діагностувати розуміння студентами педагогічного університету необхідності організації самовиховання, встановити пріоритетні напрямки та мотиви самовиховної діяльності у студентів різних курсів, з'ясувати основні причини, що викликають труднощі під час її організації та здійснення. З цією метою було проведено анкетування серед студентів природничого, географічного, історичного та філологічного факультетів Криворізького державного педагогічного університету. В анкетуванні брали участь 837 студентів I-V курсів. Їм були запропоновані наступні питання анкети:

1. Чи вважаєте Ви необхідним для себе займатись самовихованням? Відповідь мотивуйте.
2. Як Ви розумієте поняття "самовиховання"? "професійне самовиховання"?
3. З життям і працями яких видатних педагогів минулого Ви знайомі? (вказіть назви творів)
4. Як часто Ви приділяєте увагу своєму самовихованню?
5. Яким напрямкам самовихованні Ви надаєте перевагу?
6. Які методи професійного самовиховання Ви найчастіше використовуєте в роботі над собою?
7. Що Вас спонукає працювати над самовдосконаленням?
8. Які особисті якості та зовнішні обставини заважають Вам займатись професійним самовихованням?
9. Назвіть фактори, які найбільше впливають на ефективність професійного самовиховання.

З метою з'ясування динамічних змін активності майбутніх учителів у професійному самовихованні ми виділили в окремі групи відповіді студентів I курсу, II-III та IV-V курсів. Це дозволяє простежити певну динаміку у зміні ставлення майбутніх учителів до професійного самовиховання протягом усього періоду їх навчання в педагогічному університеті.

Аналіз відповідей студентів на перше питання показав, що 95% першокурсників вважають за необхідне займатись самовихованням. Більшість з них (76%) пов'язують самовиховання із самовдосконаленням і розвитком суто особистісних характеристик (витримки, волі, інтелекту, вміння керувати своїми емоціями). 5% студентів I курсу актуальність питання власного самовиховання пояснюють його необхідністю для правильної організації роботи та вільного часу. 14% респондентів цієї групи пов'язують самовиховання

із своєю майбутньою професією і вважають, що самовиховання потрібно для того, щоб “стати прикладом для своїх учнів”.

Серед студентів II-III курсів 100% опитаних вважають самовиховання необхідним для особистісного зростання людини. Щоправда, вони по-різному пояснюють необхідність самовиховання. Як і серед першокурсників, переважна більшість студентів II-III курсів (65%) пов'язують самовиховання з особистісним саморозвитком людини: “Самовиховання – найбільш дієвий та ефективний спосіб виховання з себе особистості”, воно “допомагає усвідомлювати та долати свої вади”. 19% студентів пов'язують самовиховання з самоосвітою. Багато хто з респондентів пояснюють потребу у самовихованні оцінкою своєї особистості іншими людьми: “займатися самовихованням потрібно для того, щоб не було соромно перед дітьми, друзями та колегами”, “щоб бути прикладом для інших”.

Дещо більше, порівняно з I курсом (15%) опитаних студентів II-III курсів вважають, що здатність людини до самовиховання багато в чому сприяє успішній професійній діяльності вчителя: “виховувати інших може лише та людина, яка вміє виховувати себе”.

Аналіз відповідей студентів IV-V курсів показав: кожен з них вважає самовиховання необхідним для себе, в першу чергу тому, що воно “формує особистість”, “сприяє розвитку індивідуальності”, самовдосконаленню та самореалізації (61%). Причому 8% студентів даної групи зазначають, що “важливість професійного самовиховання стала зрозумілою після педагогічної практики”. Дещо більше студентів цієї групи порівняно з молодшими курсами (20%) вважають, що “лише завдяки самовихованню можна зробити нормальну кар'єру”.

Отже, студенти різних років навчання необхідність самовиховання закономірно пов'язують з власним особистісним розвитком та самовдосконаленням. Причому найвищий показник саме такого пояснення важливості самовиховної діяльності характерний для I курсу (76%), найнижчий (61%) – для студентів IV-V курсів. У той же час незначно, але закономірно від молодших до старших курсів зростає кількість студентів, які пов'язують успішність майбутньої педагогічної діяльності з власним самовихованням (від 14% на I курсі до 20% на IV-V курсів). Це – позитивна тенденція, але низький відсоток випускників педагогічного університету, які замислюються над власними професійним самовихованням, свідчить про те, що у вищій школі ще недостатньо уваги приділяється проблемі організації професійного самовиховання майбутніх педагогів.

Підтвердженням цього припущення можна вважати відповіді майбутніх вчителів на друге питання анкети. Серед студентів I курсу 37% не дали визначення поняттю самовиховання, II-III курсів – 31%. Щодо розуміння сутності професійного самовиховання ситуація дещо гірша: відчули труднощі із визначенням цього поняття 64% першокурсників, 57% студентів II-III курсів та 46% випускників.

Загальновідомо, що неможна створити майбутнє, не спираючись на досвід минулого. На жаль, відповіді студентів I курсу на третє питання показують, що 82% з них не знайомі з життям та працями педагогів минулого, і лише 18% вказали прізвища А.С.Макаренка, В.О.Сухомлинського та Я.А.Коменського, без зазначення літературних праць цих учених. Подібна ж ситуація спостерігається і при аналізі відповідей студентів II-III курсів: 27% відповіли, що не знайомі з життям і працями видатних педагогів минулого, а 73% вказали прізвища Я.А. Коменського, А.С.Макаренка та В.О.Сухомлинського (в 95% випадків студенти не вказали назви жодного твору). Це свідчить про те, що студенти I-III курсів ще не знайомі з життям і працями вчених, і називають лише тих педагогів, прізвища яких найчастіше зустрічаються в підручниках та в лекційному матеріалі.

На IV-V курсах у зв'язку з вивченням курсу "Історія педагогіки" 92% студентів зазначають праці А.С.Макаренка та В.О.Сухомлинського, 62% – Г.С.Сковороди, 23% – Я.А. Коменського, 8% – Н.К.Крупської.

Цікаво, що серед студентів педагогічного університету 80% стверджують, що певною мірою займаються самовихованням, але систематично і цілеспрямовано приділяють увагу самовиховній діяльності лише 30% першокурсників, 23% студентів II-III курсів та 38% студентів IV-V курсів. Таке коливання самовиховної активності ми пов'язуємо з тим, що для першокурсників заняття самовихованням допомагають скоріше адаптуватися до умов навчання у вищій школі, на старших курсах самовиховання пов'язане із поглибленням професійного інтересу, формуванням індивідуальної системи саморозвитку та самовдосконалення. На II-III курсах, на думку студентів, найважливіше – опрацювати необхідний навчальний матеріал, а "поки підготуєшся з кожного предмету – більше ні на що не залишається часу". Це свідчить про недостатній рівень сформованості у майбутніх учителів навичок наукової організації праці та умінь самоорганізації власної діяльності. У зв'язку з цим ми вважаємо за доцільне, починаючи з I курсу, проводити факультативні

заняття, спрямовані на те, щоб навчити студентів навчатися – без перенавантаження і з задоволенням. Проведене нами опитування показало, що необхідність самовиховання розуміють майже всі студенти. Але для студентів різних років навчання актуальними є різні напрямки самовиховання. Так, для першокурсників найбільш значущими є моральне самовиховання (73%), розумове (59%), а також зміцнення волі і характеру (45%). Для студентів II-III курсів найважливішими виявились моральне самовиховання, зміцнення волі і характеру (по 65%) та оволодіння професійними уміннями та навичками (50%). Старшокурсники на перше місце поставили професійне самовиховання (69%), зміцнення волі і характеру (62%) та інтелектуальне самовиховання (54%).

У виборі методів самовиховання, яким надають перевагу студенти різних курсів, також існують певні закономірності: студенти I курсу найчастіше використовують самозаохочення (59%) та самопереконавання (45%); II-III курсів – самозаохочення (69%), самопереконавання (54%) та самопримушення (54%). Серед студентів IV-V курсів найбільш поширений – метод наслідування прикладу (69%), самоосвіта (62%), самопереконавання (54%), самозаохочення (50%) та само примушення (46%). Таким чином, старшокурсники володіють значно більшою (порівняно з першокурсниками) кількістю методів професійного самовиховання. Для підвищення інтенсивності та результативності професійного самовиховання студентів потрібно ще на молодших курсах приділяти значну увагу ознайомленню майбутніх вчителів з прийомами роботи над собою. При цьому важливо враховувати мотивацію самовиховної діяльності студентів. Відповідно до закону Йеркса-Додсона, ефективність діяльності взаємопов'язана з силою мотивації, тобто чим сильніше спонукання до дії, тим вища результативність діяльності [2, с.185].

Аналіз проведеного анкетування, бесід, спостережень свідчить про те, що серед мотивів, які спонукають першокурсників працювати над собою, переважають почуття обов'язку та відповідальності (55%), невдоволення собою та бажання стати краще (50%). Серед студентів II-III курсів основні мотиви самовиховної діяльності залишаються такими ж, але змінюється процентне співвідношення між ними: невдоволення собою та бажання стати краще (58%), почуття обов'язку та відповідальності (50%). Для цієї групи студентів значну роль у мотивації самовиховання відіграють вимоги з боку викладачів і батьків (23%). Серед студентів IV-V курсів переважають такі мотиви самовиховної діяльності, як почуття обов'язку та відповідальності

(54%) та бажання краще підготуватися до майбутньої професійної діяльності (46%). Але, на жаль, значущість мотивів професійного самовиховання у майбутніх вчителів залишається майже на одному рівні протягом усіх років навчання в університеті, лише незначно зростаючи у студентів випускних курсів: I курс – 42%, II-III курси – 45%, IV-V курси – 46%. Можливо, така ситуація пов'язана з розчаруванням, усвідомленням низького соціального престижу обраної професії тощо. Тому завдання вищої школи полягає в активізації педагогічного процесу, формуванні у студентів стійкого інтересу до педагогічної діяльності, в стимулюванні позитивної мотивації майбутніх учителів до професійного самовиховання та самовдосконалення.

Серед причин, які заважають майбутнім учителям займатися професійними самовихованням, студенти I-III курсів найчастіше вказують на лінь, невміння примусити та організувати себе, слабку силу волі, проживання в гуртожитку та відсутність заохочення. На старших курсах студенти зазначають, що на заваді професійному самовихованню стають брак часу, відсутність необхідної мотивації (“невідповідність майбутньої професії власним здібностям і переконанням”, “невпевненість в необхідності та важливості майбутньої професії”), проблеми, пов'язані з самостійним сімейним життям, вихованням маленької дитини, а також недостатня наполегливість, жалість до себе та лінь.

Цікаво, що студенти і молодших, і старших курсів зазначають, що для підвищення результативності професійного самовиховання велике значення мають бажання та розуміння особистістю необхідності самовиховної діяльності, наявність чіткої мети, систематичність і поступовість у її досягненні, сформованість умінь самоконтролю та самоаналізу, сила волі та наполегливість. Крім цього, студенти старших курсів до важливих умов організації професійного самовиховання відносять наявність не лише конкретної мети, а й знання способу її досягнення, володіння умінями самоорганізації власної діяльності, постійне прагнення до ознайомлення з новою науковою літературою професійного спрямування. Для студентів II-III курсів велике значення в організації професійного самовиховання має також елемент змагання: “найголовнішим у самовихованні є бажання бути кращим”, “бажання знати більше, ніж знають інші”, “можливість поділитися своїми знаннями з іншими”. Першокурсники зазначають, що для них, крім інших факторів, велике значення у професійному самовихованні має заохочення та допомога з боку викладачів.

Ці факти дозволяють зробити висновок про те, що в організації професійного самовиховання майбутніх учителів (особливо студентів молодших курсів) велике значення має педагогічне керівництво, приклад викладача вищої школи і студентів старших курсів. Анкетування, спостереження та бесіди із студентами III-V курсів свідчать про їх бажання поділитись з молодшими товаришами досвідом організації самовиховної діяльності під час навчання в педагогічному університеті. Це обумовлює можливість і необхідність проведення зустрічей старшокурсників із студентами I-II курсів (наприклад, під час кураторської години), на яких вони мали б змогу розповісти про свої досягнення в професійному самовихованні, особливості його організації та раціональні шляхи реалізації свого прагнення до професійного становлення. Адже, як показало наше дослідження, студенти (особливо молодших курсів) часто знають про те, як виховувати себе, як удосконалювати власну особистість, і тим більше – не володіють технологією самовиховання.

Результати констатувального експерименту показали, що традиційно організований в університеті освітній процес не створює сприятливих умов для активізації професійного самовиховання студентів. Їх активність в організації власного професійного вдосконалення має переважно низький та середній рівень розвитку. Підвищення професіоналізму майбутніх учителів можливе в тому випадку, якщо педагогічна підготовка буде спрямована на розвиток активності студентів у професійному самовихованні. Досягнення цієї мети можливе за умови цілеспрямованої та систематичної роботи по впровадженню експериментальної програми щодо активізації професійного самовиховання майбутніх учителів. Тому подальшого висвітлення потребують особливості запровадження в практику вищої педагогічної школи відповідної програми по формуванню та розвитку умінь і навичок організації власного професійного самовиховання майбутніх вчителів.

Література

1. Елканов С.Б. Основы профессионального самовоспитания будущего учителя. – М.: Просвещение, 1989. – 189с.
2. Педагогика: Учебник для вузов / Н.Бордовская, А.Реан. – СПб.: Питер, 2003. – 304с.
3. Сухомлинский В.О. Сто порад учителю // Вибр.твори: У 5-ти т. Т.2. – К.: Рад.шк., 1980. – 670с.